

SZEMLE

LÁZADÁS A CIVILIZÁCIÓ ELLEN

AZ EURÓPAI TÖRTÉNETFILOZÓFIÁNAK Spengler óta legközpontibb kérdésévé vált a nyugati civilizáció sorsa. Az első világháború után sokáig keresztút előtt találta magát az európai szellem. Nemzeti szocializmus, bolsevizmus, demokrácia hármasszorításában ténfergett a politikai gondolat; a tudományos gondolkodás a szellemtörténet, pszichologizmus, majd a filozófiai irány ösvényén botorkált; a művészetek minden ágában egyetemes lázadás tört ki mindaz ellen, ami addig volt, még az exakt tudományokban is válság jele mutatkozott: pozitív adatokat gyűjtő tudósok egymásután kezdtek a természetfilozófia felé tapogatózni. A technika elképesztő lépésekkel haladt s az emberek itt-ott kezdtek hasonlítani lélektelen gépeikhez.

Mindezek a jelenségek, bár szétszórta és időrend nélkül tűntek fel a szellem megnyilvánulásainak legkülönbözőbb területein, a gondolkodó elmék számára egy pillanatig sem volt kétséges, hogy egy készülődő roppant arányú, egyetemes civilizáció-válság előjelei.

A szépirodalomban már évtizedekkel Spengler előtt megtaláljuk a válságnak látomásszerű megsejtését (Madách), de a történetfilozófiában csak az *Untergang des Abendlandes* (1918–22) után jelennek meg civilizációnk sorsával foglalkozó, világgjáró írások. Csakhamar elindul *Bergvájev Új középkora* (1924), két év múlva elűtő hangként feltűnik az optimista *Keyserling*, hogy utána *Ortega y Gasset* még sötétebb reménytelenségének adjon helyet *A tömegek lázadásában* (1929).

MÍG EUROPA így aggódik jövődjéje miatt, körülbelül Spengler nagy művének megjelenése tájáig, az amerikai *Lothrop Stoddard*¹ is foglalkozik a civilizációt fenyegető veszélyekkel.

Stoddard szabatosan megfogalmazza, hogy mit ért civilizáció alatt: politikai és társadalmi szervezetséget s közösségi életet, a természet erőinek használatát s uralmat felettük, az ember alkalmazkodását az új környezethez, amelyet ő maga teremtett meg, a tudást, a tökéletesedést, a művészetet és a tudományt. Kiindulási pontja neki is ugyanaz, mint Spenglernek: a nyugati civilizációt a pusztulás veszélye fenyegeti, általános lázadást figyelhetünk meg ellene. E lázadás okát kutatva tér Stoddard sajátosan egyéni megállapításaira. Szerinte az emberiség nem azért lázadozik a civilizáció ellen, mert az roppant méretei miatt saját belső növekedésének feszítésére készül összeomlani, nem azért, mintha elviselhetetlenné vált volna az emberi élet számára, hanem azért, mert az emberiség kezd elkorcsosulni és képtelenné válni a civilizáció terhének hordozására. Az értékes egyéniségek igen megfogyatkoztak s az értéktelenek váratlanul megsokasodtak. Értékes az, aki alkalmas civilizáció fenntartására és képes annak fejlesztésére. Gyakorlati mérője az *eszesség*, melyet teszt módszerek intelligencia-vizsgálataival lehet megállapítani. A tesztek tanúságai szerint háromféle eszességi csoport különböztethető meg: magas (A), közepes (B), alacsony (C) eszességi csoportok, ezek között

¹ *L. Stoddard: Lázadás a civilizáció ellen.* Bp. Stádium, É. n. és ford. n. (Megj.: 1944. *Dr. Horváth Dániel* fordítása nyomán átdolgozta *Sulyok István*.)

plus-minus átmeneti osztályok találhatók. Foglalkozás szerint A csoportba tartoznak a szabadfoglalkozású értelmiségiek, B-be kereskedők, iparosok, hivatalnokok, szakképzett munkások, C-be közönséges munkások, nap-számosok. Faj szerint A-ba az angolszászok és németek, B-be skandinávok, C-be lengyelek, olaszok. (Természetesen Amerikába bevándoroltakon végzett vizsgálat alapján.) Az A és a B-plus csoportbeliek alkalmasak a civilizáció fenntartására, sőt fejlesztésére, a C, különösen pedig a C-minusbeliek elviselhetetlennek tartják, meghaladja erejüket, nem tudnak lépést tartani vele s ezért fellázadnak ellene. Az alacsonyabbrendű embert nevezi Stoddard *underman*-nek szemben az értékes *superman*-nel. A civilizáció ellen csak az *underman* lázad és az olyan féltengelyű, „eszelős” zseni, mint Rousseau vagy Tolsztoj.² Az *underman* nem haladást, hanem visszaesést kíván. Mivel nem civilizálható, hadat üzen a civilizációnak, primitívebb életformát óhajt, egyszerűbb műveltséget a differenciált helyett. ösztönösen irtózik a civilizációtól és szenvedélyesen gyűlöli a fel-sőbbrendűséget.

A civilizált országok népességében mégis az értékes elemek szám-szerűleg változatlanok vagy fogyanak, míg a közepes és értéktelen elemek rohamosan szaporodnak. Miért szaporodik és fenyeget elnyeléssel az *underman*? Elsősorban azért, mert a *superman*-nek nincsenek meg az anyagi feltételei, hogy sok gyermeket nevelhessen a maga igényes életszínvonalá szerinti. Másodsorban főleg a bolsevizmus, a demokráciákban pedig az emberbaráti intézmények segítik, gondozzák, felemelik az *undermant*, nem gátolják meg a degeneráltak, bűnözők, munkakerülők, ostobák, gyengeelméjűek utódnemzését, sőt a természeti egyenlőségre hivatkozva segítik őket, életkörülményeiket az értékesekéhez szintezik. Eljárásuk – Stoddard szerint – a múlt két óriási tévedésén alapszik: az emberek *természeti* egyenlőségébe és a *környezet* személyiségformáló erejébe vetett tévhit. Úgy gondolják, hogy társadalmi forradalommal egyenlővé lehet tenni az élet feltételeit s akkor egyenlővé válnak az emberek is. Ez a csalóka szívárvány tévesztette meg Rousseaut, a francia forradalmárokat, a szindikálistákat, a bolsevistákat s a demokratákat is. Szerinte nincs természeti egyenlőség, hanem eredendő és örök *egyenlőtlenség* ember és ember között. Ezekben a különbözőségeken a környezet hatása alig változtat, mert az egyéneket elsősorban az átöröklés vastörvénye határozza meg. Az egyenlőtlenségek átöröklődnek nemzedékről nemzedékre. Mindíg voltak és lesznek A–B–C-egyedek, hacsak fajnemesítéssel nem irányítjuk a születéseket. Egyes egyének, osztályok, fajok apriori képesek a civilizációra, mások eleve képtelenek hordozására. Ez utóbbi elemek óriási tömegét lázítja fel a bolsevizmus, az anarkizmus s akarata ellenére a demokrácia is a civilizáció ellen. Egyszerű, tömegeknek való civilizációt ígér nekik.

Stoddard tehát jönnek s az emberi fejlődés céljának tartja a civilizációt. Ha tehát küzdeni akarunk a lázadók ellen, a *fajnemesítéshez* kell fordulnunk, hogy lehetőleg szaporítsuk a *superman*-eket és sterilizáljuk az *underman*-eket. Így aztán kialakul az esszesség arisztokráciája, az *aristodemokrácia*, mely egyedüli letéteményese a civilizációnak.

EDDIG STODDARD. E rendkívül világos, logikus és népszerűen megírt könyvből mindenestre a negatív rész az értékesebb. Mindaz, ami-ben korunk bírálatát nyújtja: a civilizáció terhe, az egyenlőtlenség vas-törvénye, az alsóbbrendűség végzete, a csábító egyszerűség, az *underman* lázadása, címekbe foglalt fejtegetései rendkívül meggyőzőek s helyenként

² V. ö. napjainkban Glono-val.

megdöbrentök, mint pld. az orosz bolsevizmus és a pesti kommün leírása. Egybevetve a fél évtizeddel később megjelenő Tömegek lázadásával, sokat sejtetően rajzolja meg egy sötét jövőendő bontakozó körvonalait. Míg Spengler és Ortega y Gasset pesszimizmusa kétségbeejtő távlatot nyit meg előttünk, Stoddard a fajnemesítésben ragadja meg azt a szalmaszálat, amit Bergyajev a katolikumban vél meglelni.

Amit könyvének pozitív, az „új arisztokrácia” születéséről szóló részében elmond, valahogyan igen egyszerűnek tűnik. Vagy talán az a baj, hogy minket túlságosan hozzászoktattak a bonyolult problémákhoz?

Stoddard írásán erősen meglátszik a természettudományos gondolkodás túlzottan racionális anyaghoz kötöttsége. A civilizáció hanyatlásának kérdését – úgy érezzük – nem lehet ilyen egyszerű biológiai pozitívizmussal elintézni, különösen annak, aki oly hevesen tiltakozik a környezettani pozitívizmus ellen, mint Stoddard. A civilizáció elleni lázadást nem lehet pusztán biológiai eredetű törekvésnek feltüntetni. Számolnunk kell sokkal mélyebb és bonyolultabb szövevényű okokkal is. Nem léphetünk el szótlánul bizonyos lelki tényezők, irracionális elemek mellett, melyeket logikai úton talán ki sem lehet mutatni, de amelyek néha még az A-plusz superman-eket is szembefordítják a civilizáció túlkapásaival.

Az egész földet lángbaborító világégés fényénél ma úgy látjuk, hogy valahol a civilizációban is keresnünk kell a hibát. Elsősorban a technika korlátlan elszabadulásában. Az oltárra helyezett gép szembefordult alkotójával, aki messze eltávolodott minden természetességtől s hatalmas gépeivel magacsinálta világából már alig lát kifelé, Isten felé és befelé, a lélek felé. Ez pedig sokkal kétségbeejtőbb az underman lázadásánál.

SALAMON SÁNDOR